

<https://doi.org/10.32402/hygiene2020.70.003>

УДК 614:613:001

**ДЕНИС МИКОЛАЙОВИЧ КАЛЮЖНИЙ –
ВИДАТНИЙ ВЧЕНИЙ-ГІГІЄНІСТ ХХ СТОЛІТТЯ
(до 120-річчя з дня народження)**

Сердюк А.М., Савіна Р.В.

ДУ «Інститут громадського здоров'я імені О.М. Марзєєва НАМН України», м. Київ

Робота присвячена 120-річчю з дня народження Д.М. Калюжного – видатного вченого-гігієніста ХХ століття, директора ДУ «ІГЗ НАМНУ» 1956–1970 рр. і висвітлює основні етапи його життя і наукової діяльності.

Ключові слова: наукова діяльність, напрямки, гігієнічні дослідження, проблеми навколишнього середовища, публікаційна активність.

**DENYS MYKOLAIOVYCH KALIUZHNYI IS AN EXCELLENT SCIENTIST-HYGIENIST
OF THE XX CENTURY
(In commemoration of 120th Anniversary)**

A.M. Serdiuk, R.V. Savina

State Institution “O.M. Marzheiev Institute for Public Health, NAMSU”, Kyiv

This work is dedicated in commemoration of 120th anniversary of Kaliuzhnyi D.M. – an excellent scientist-hygienist of the twentieth century, director of the State Institution "IPH NAMSU" 1956–1970 and covers the main stages of his life and research.

Keywords: scientific activity, directions, hygienic researches, problems of environment, publishing activity.

16 жовтня цього року виповнюється 120 років з дня народження Дениса Миколайовича Калюжного. Діяльність вченого віддзеркалює цілу епоху в роботі Інституту загальної і комунальної гігієни і, взагалі, історію розвитку гігієнічної науки в Україні. У 1956 році після смерті О.М. Марзєєва його учень і послідовник Денис Миколайович очолив інститут і зробив вагомий внесок у розвиток гігієнічної науки.

Денис Миколайович народився 16 жовтня 1900 року у родині селянина на хуторі Калюжний, Лебединського повіту Харківської губернії.

У 1926 році закінчив Харківську медичну академію і почав свою трудову діяльність санітарним лікарем Харківської санепідстанції, а вже у 1932 році перейшов у новостворений Український інститут комунальної гігієни (нині Інститут громадського здоров'я). Молодого науковця дуже захопили проблеми гігієни навколишнього середовища, а особливо гігієни атмосферного повітря населених місць. У 1940 році, напередодні війни із фашистською Німеччиною, він захистив кандидатську дисертацію: «Санитарное изучение атмосферного воздуха населенных мест Украины и меры борьбы с его загрязнением».

Почалась війна 1941 року і Денис Миколайович пішов у ряди діючої армії, де працював у фронтовій санепідлабораторії, виконуючи велику санітарну і протиепідемічну роботу, в тому числі і з ліквідації епідемії висипного тифу в Чехословацькій республіці, за що був нагороджений урядом орденом «Чехословацкий боевой железных крест» і «памятной Дукельской медалью».

1942–1947 рр. наукова діяльність Дениса Миколайовича пов'язана з його перебуванням на військовій службі. Проте, досвід військового лікаря не минув безслідно: у 1948 р. Денис Миколайович підготував докторську дисертацію на тему: «Полевое размещение войск и строительство необоронительных сооружений по опыту ВОВ (гигиенические исследования)», в якій на основі власних спостережень узагальнив санітарний досвід щодо спорудження та експлуатації приміщень для розміщення військовослужбовців під час військових дій. Проте сталося так, що ця дисертація не була захищена, а офіційний захист дисертації Д.М. Калюжного на ступінь доктора медичних наук відбувся пізніше і за іншим напрямком.

У 1946-го року, після демобілізації з лав Радянської Армії Денис Миколайович повертається в рідний Інститут, і вже не залишав його до кінця життя. Починається новий етап його наукової діяльності в інституті, де він пройшов шлях від молодшого наукового співробітника до директора – доктора медичних наук, професора, член-кореспондента АМН СРСР.

Його науковий внесок в гігієнічну науку і санітарну практику важко переоцінити: він був одним з авторів фундаментальної праці інституту того періоду «Донбасс. Его санитарное изучение и оздоровление», з досліджень забруднення атмосферного повітря промислових міст Донбасу. Вчений приділяє багато уваги проблемам охорони атмосферного повітря від викидів підприємств чорної металургії, житлового будівництва в містах і селах, вдосконаленню методології гігієнічного регламентування, планування та благоустрою сільських населених місць, боротьби із шумом, питанням гігієни дитинства тощо. Хоча пріоритетним напрямком робіт Дениса Миколайовича все ж була санітарна охорона атмосферного повітря, не залишаються поза увагою вченого і глобальні питання охорони навколишнього середовища населених місць, з'являються його публікації, що висвітлюють результати вивчення біологічної дії факторів довкілля. Саме за ініціативою Д.М. Калюжного у післявоєнні роки почалось вивчення дії забруднень атмосферного повітря на умови життя і стан здоров'я населення. Подальші дослідження вчених інституту довели спроможність таких досліджень, які в наш час стали невід'ємною частиною досліджень гігієнічних проблем навколишнього середовища.

З 1948 по 1955 рр. спостерігається значне розширення кола наукових інтересів вченого. З'являються роботи з вивчення побутової техніки, аерозолів у парках міст, праці з гігієнічної ефективності санітарно-захисних зон промислових підприємств, з питань військової і шкільної гігієни, вперше порушуються питання щодо гігієни села. Починаючи з 1950 року, статті вченого регулярно виходили у виданнях збірок наукових праць: «Вопросы коммуна-

льной и школьной гигиены», «Основные вопросы гигиены села», у матеріалах наукових конференцій і з'їздів.

1956 року Д.М. Калюжний заснував в інституті видання збірки наукових праць «Гігієна населених місць», яка стала справжнім фаховим виданням гігієністів України під його редакцією. Особливого значення набув збірник із затвердженням його в переліку видань ВАК. Крім того після розпаду Радянського Союзу він залишився одним з нечисленних періодичних видань, що висвітлюють питання гігієни навколишнього середовища. Ця збірка і сьогодні є одним з основних видань для наукових співробітників і практичних лікарів в Україні.

У 1957 році Денис Миколайович захистив дисертацію на ступінь доктора медичних наук «Гигиеническая оценка загрязнения атмосферного воздуха предприятиями черной металлургии и основные мероприятия по его оздоровлению».

У 1961 р. виходить перша монографія Дениса Миколайовича «Санитарная охрана атмосферного воздуха и водоемов от выбросов и отходов предприятий черной металлургии». Не залишаються поза увагою вченого питання житлового будівництва в містах і селах, вдосконалення методології гігієнічного регламентування, проблеми планування та благоустрою сільських населених місць, боротьби із шумом, гігієни дитинства тощо. Розширюється обсяг наукових досліджень Інституту, виникають нові наукові напрямки в гігієні, збільшується кількість кандидатів і докторів наук.

На початку 60-х років ХХ століття він вперше в Україні започаткував нові наукові напрямки і організував створення ряду лабораторій спроможних вирішувати ці проблеми: 1958 р. – лабораторію радіаційної гігієни; 1959 р. – відділ організації охорони здоров'я; 1960 р. – канцерогенну лабораторію; 1961 р. – лабораторію хімічних алергенів; 1962 р. – лабораторію аероіонізації; 1963 р. – лабораторію гігієни полімерних і синтетичних матеріалів; 1965 р. – лабораторію електромагнітних чинників і лабораторію боротьби із шумом. Все це значно розширило і збагатило спектр наукових досліджень Інституту комунальної гігієни, яким він керував протягом 14 років (1956–1970 рр.). Ці напрямки і сьогодні залишаються одними з найактуальніших не тільки для нашої країни, а і в світі.

Значне місце в наукових розробках Денис Миколайовича займали дослідження в галузі гігієни планування населених місць. Під його керівництвом проводились дослідження з гігієни планування міст України, але особливу увагу вчений приділяв питанням гігієни села і питанням його планування. Результати цих досліджень вийшли у збірці під редакцією Д.М. Калюжного у 1962 році «Вопросы гигиены села», яка мала широку популярність серед фахівців.

За більш ніж 40 років своєї наукової діяльності, вченим опубліковано 260 наукових робіт з різних напрямків загальної та комунальної гігієни. Ним видано 5 монографій, 3 учбових посібника, 85 наукових статей у провідних журналах СРСР і 76 у збірниках наукових праць, випущено 11 брошур, розроблено 6 методичних документів. Під його редакцією вийшло 39 наукових видань книжок.

Під керівництвом Денис Миколайовича 16 наукових співробітників захистили докторські і 22 – кандидатські дисертації, серед яких професори І.Е. Мухін, В.І. Пальгов, Є.С. Лахно, М.В. Крижановська, Н.Н. Квітницька, В.В. Булгаков, Н.Я. Янишева, Л.В. Грігор'єва, Ю.Д. Думанський і багато інших, які успішно працювали в інституті тривалі роки. Послідовники Д.М. Калюжного і сьогодні продовжують плідно працювати не тільки в інституті, а і в інших закладах освіти і охорони здоров'я країн колишнього СРСР.

Професор Д.М. Калюжний – вчений, педагог, громадський діяч, вів активну викладацьку роботу у Військово-медичному училищі, Військово-медичній академії, Харківському медичному інституті; 1956–1960 роках був завідувачем кафедри гігієни у Київському медичному інституті, у 1946–1956 і 1965–1970 рр. – завідувачем кафедри комунальної гігієни Київського інституту удосконалення лікарів. Він брав участь у підготовці і випуску ряду підручників і посібників для студентів медичних вузів, лікарів і вчителів.

Без сумніву, що заслуга Д.М. Калюжного ще і в тому, що за час його директорства інститут став провідною установою країни з проблем гігієни довкілля. Завдяки активній пози-

ції Д.М. Калюжного на базі Інституту вже з 1959-го року працювало Правління Українського наукового товариства гігієністів і Проблемна комісія МОЗ України «Гігієна населених місць». Це дало змогу сконцентрувати в Інституті всю наукову діяльність українських гігієністів. Таким чином, Інститут став координаційним центром наукових розробок з проблеми гігієни навколишнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Киевский научно-исследовательский институт общей и коммунальной гигиены (проспект) / под ред. Д.Н. Калюжного. Киев, 1966. 18 с.
2. Библиографический указатель научных трудов Киевского НИИ общей и коммунальной гигиены им. А.Н. Марзеева за 50 лет (1931–1980) / под ред. М.Г. Шандалы. Киев, 1981. Часть I. 178 с.
3. Библиографический указатель научных трудов Киевского НИИ общей и коммунальной гигиены им. А.Н. Марзеева за 50 лет (1931–1980) / под ред. М.Г. Шандалы. Киев, 1981. Часть II. 230 с.
4. Калюжный Д.Н. Санитарное изучение атмосферного воздуха населенных мест Украины и меры борьбы с его загрязнением: автореф. дисс.... канд. мед. наук. Харьков, 1940. 12 с.
5. Калюжный Д.Н. Санитарная охрана атмосферного воздуха от выбросов предприятий черной металлургии / при участии Е.Л. Фридмана. К.: Госмедиздат УССР, 1961. 184 с.

REFERENCES

1. Kievskiy nauchno-issledovatel'skiy institut obshchey i kommunalnoy gigeny (prospekt). Kalyuzhnyy D.N. (ed.). [Kiev Research Institute of General and Communal Hygiene (brochure)]. Kiev ; 1966 ; 18 p. (in Russian).
2. Bibliograficheskiy ukazatel nauchnykh trudov Kievskogo NII obshchey i kommunalnoy gigeny im. A.N. Marzeeva za 50 let (1931–1980). Shandala M.G. (ed.). [Bibliographic Index of Scientific Works of the Kiev Research Institute of General and Communal Hygiene A.N. Marzeev for 50 Years (1931–1980)]. Kiev ; 1981 ; 1 : 178 p. (in Russian).
3. Bibliograficheskiy ukazatel nauchnykh trudov Kievskogo NII obshchey i kommunalnoy gigeny im. A.N. Marzeeva za 50 let (1931–1980). Shandala M.G. (ed.). [Bibliographic Index of Scientific Works of the Kiev Research Institute of General and Communal Hygiene A.N. Marzeev for 50 Years (1931-1980)]. Kiev ; 1981 ; 2 : 230 p. (in Russian).
4. Kalyuzhnyy D.N. Sanitarnoe izuchenie atmosfernogo vozduha naseleennyh mest Ukrainy i mery borby s ego zagryazneniem [Sanitary Study of Atmospheric Air in Populated Places of Ukraine and Measures to Combat its Pollution]. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkov ; 1940 ; 12 p. (in Russian).
5. Kalyuzhnyy D.N. Sanitarnaya ohrana atmosfernogo vozduha ot vybrosov predpriyatiy chernoy metallurgii. Fridman E. L. (ed.) [Sanitary Protection of Atmospheric Air from Emissions from Ferrous Metallurgy Enterprises]. Kiev : Gosmedizdat USSR ; 1961 ; 184 p. (in Russian).

Надійшла до редакції / Received: 19.10.2020